

בדיקת TheMarker // "חבית חומר נפץ": חובות הפנסיה של האוניברסיטאות - כ-26 מיליארד שקל

בכירים באוניברסיטה העברית בירושלים מטילים ספק ביכולתה לפתוח את שנת הלימודים ולתפקד במהלכה ■ תשלומי הפנסיה של אוניברסיטת תל אביב, אוניברסיטת חיפה והטכניון נוגסים מאות מיליוני שקלים מתקציבן בכל שנה ■ בכיר באקדמיה: "אנחנו שעוד מעט תתפוצץ"

06:48 21.10.2012 מאת: ליאור דטל

<< שנת הלימודים האקדמית תיפתח היום באופן חגיגי ברוב המוסדות להשכלה גבוהה. השנה תיושם זו השנה השלישית הרפורמה במערכת ההשכלה הגבוהה, שבמסגרתה ינתנו למוסדות האקדמיים תוספות תקציבית מצטברת של 7.5 מיליארד שקל למשך שלוש שנים נוספות, במידה שתקציבם לא יקוצצו בשל מגבלות התקציב הבא.

ואולם על החגיגה מעיבה היציבות הפיננסית של חב האוניברסיטאות: הסיבה לכך היא הגירעון האקטוארי שלהן, שהתגלה על ידי מבקר המדינה ב-2008, ומאז ממשיך לגדול. הגירעון, המשקף את חובות האוניברסיטאות לתשלומי פנסיה תקציבית שלא הופרשו עבור חברי הסגל שלהן, התנפח, על פי בדיקת TheMarker, כבר ליותר מ-26 מיליארד שקל (נכון לסוף 2011), הערכה הגבוהה ב-1-2 מיליארד שקל מההערכה של הוועדה לתכנון ותקצוב של המועצה להשכלה גבוהה (ות"ת).

הבעיה החמורה ביותר היא באוניברסיטה העברית, שם המשבר הולך ומעמיק עד כדי כך שבכירים בהנהלת המוסד הביעו ספק ביכולתה לפתוח את שנת הלימודים ולתפקד במהלכה. "מצבה של האוניברסיטה העברית מורכב, על גבול המשבר", אומר בכיר באוניברסיטה.

מצבן של שלוש אוניברסיטאות נוספות חמור גם הוא, אך לא כמו באוניברסיטה עברית. למרות זאת, קיים חשש שייקלעו למשבר בעתיד. הצורך לכסות על תשלומי הפנסיה של אוניברסיטת תל אביב, הטכניון ואוניברסיטת חיפה, נגס מאות מיליוני שקלים מתקציבן בכל שנה, והסכומים המיועדים לכך מדי שנה רק גדלים.

"האוניברסיטאות במצוקה גדולה. אנחנו יושבים על חבית חומר נפץ שעוד מעט תתפוצץ", אומר בכיר באקדמיה. "לאוניברסיטאות אין כסף והן מתקשות להישאר מאוזנות. נראה שמקבלי ההחלטות במדינה ובכירי האוניברסיטאות לא ממש מבינים את גודל האיום. אני מודאג מהשלווה שלהם. לפעמים נראה שהם מעדיפים להתעלם מהבעיה". "הגירעון נורא ואיום, מוסיף בכיר אחר באקדמיה. "השנים הקרובות הן גורליות עבור האוניברסיטאות".

לפני כמה שנים הכריז משרד האוצר על כוונתו לטפל בסוגיה הכואבת והרגישה הזו, אך כיום לא מתקיים מו"מ רציני בעניין בין האוצר, הות"ת או מול חברי הסגל הבכיר של האוניברסיטאות. לפני כשנתיים החלו מגעים בין האוצר והות"ת לחבר הסגל הבכיר כדי לנסות לפתור את הסוגיה, שלא התפתחו לכדי מו"מ.

למעשה, האוצר טוען כי כלל אין בידו נתונים על היקפי החוב בכל אוניברסיטה, מאחר שעיקרון החופש האקדמי, המעוגן בחוק יסוד המועצה להשכלה גבוהה, מגביל אותו מלהשיג מידע פרטני על כל אוניברסיטה. עם זאת, האוצר מתכוון להקציב שיעור מסוים מתוספות התקציב במסגרת הרפורמה לסייע לאוניברסיטאות, בתנאים מסוימים ובהם הידוק הפיקוח עליהן, אך לא מדובר בסכומים שאמורים לפתור את המצוקה באוניברסיטאות.

מבקר המדינה מצא כי כספים שנועדו למטרות דומות בעבר נבלעו על ידי האוניברסיטאות, והבדיקה שלנו מצביעה על כך שהמגמה נמשכת. החובות האקטואריים באוניברסיטאות החלו להיווצר עם הקמתן, כשלעובדי האוניברסיטאות ניתנה פנסיה תקציבית המשולמת באופן חד-צדדי על ידי האוניברסיטאות, אך מעולם לא הופרשו לקרנות הפנסיה. רק בתחילת שנות ה-2000 הנהג הופסק והאוניברסיטאות עברו למבנה של פנסיה צוברת, המשולמת מדי חודש על ידי המעביד והעובדים.

דו"ח המבקר חשף שלאוניברסיטאות גירעונות אקטואריים של כ-17.9 מיליארד שקל, המאיימים למוטט אותן. המבקר האשים את מל"ג, ות"ת והאוצר בהיעדר פיקוח ובקרה, וגם את האוניברסיטאות שלא איפשרו פיקוח עליהן ולמעשה הסתירו את חומרת המצב בדיווחיהן. תחשיבים שבוצעו מאז בת"ת הצביעו על כך שהחוב למעשה גבוה יותר והוערך על ידם לפני שנתיים ב-24 מיליארד שקל. בת"ת עוקבים בדאגה אחר ההתפתחויות, אך גם שם הבינו שלא ניתן לטפל בחוב, ולכן החליטו לרכז את מאמצייהם באוניברסיטה העברית.

מהאוצר נמסר כי "במסגרת יישום התוכנית הרב שנתית למערכת ההשכלה הגבוהה, פועל שר האוצר יחד עם ות"ת להסדרת נושא החובות האקטואריים. במסגרת זו, כל מימון שיינתן לנושא יותנה בפיקוח פיננסי הדוק. בנוסף, באחרונה סוכם על מתווה תמריצים שצפוי לתרום לצמצום החוב האקטוארי ולהביא להסדרתו. נציין כי הכספים שיועדו לנושא מותנים בביצוע צעדים משמעותיים על ידי המוסדות לצמצום החוב".

במצב הקשה ביותר - האוניברסיטה העברית

המצב החמור באוניברסיטה העברית הקשה על פתיחת השנה. בדיונים שהתקיימו בחודשים האחרונים הביעו חברי ההנהלה חשש מכך שלא ניתן להימנע מפגיעה בפעילות האוניברסיטה.

החוב האקטוארי הכולל של האוניברסיטה העברית לחברי הסגל שלה מוערך כיום ב-11.3 מיליארד שקל - הגבוה ביותר מבין כל האוניברסיטאות. ב-2011 הוציאה העברית יותר מחצי מיליארד שקל מתקציבה לצורך התשלומים השנתיים לפנסיה, שנוגסים ביותר מ-20% מכלל הוצאותיה.

בשנים האחרונות מימשה האוניברסיטה כמה נכסים כדי להתמודד עם חובותיה, אך הם אוזלים במהרה. בכירי האוניברסיטה והות"ת הבינו כי לא ניתן יותר להמשיך במצב זה, ולכן האוניברסיטה עומדת בפני פיתוח ויישום תוכנית אסטרטגית שתכלול כמה מהלכים מרכזיים, וכנראה גם ויתורים כואבים כדי להקל על מצבה הכספי. מצבה של האוניברסיטה לא נגזר רק מהיקף החוב האקטוארי, אלא גם מסוגיות ניהוליות, והיא מתקשה לאזן את תקציבה גם ללא חובות הפנסיה, ובהן הקושי בניהול ואחזקת ארבעה קמפוסים ותנאי פרישה מפליגים שניתנים לחוקריה.

מהעברית נמסר: "עוד בסוף שנות ה-70, האוניברסיטה, יחד עם ממשלת ישראל, ביקשה לפתור את בעיית הפנסיה התקציבית המקשה על פעילותה השוטפת. לאורך כל השנים עשתה האוניברסיטה מאמצים עילאיים למציאת פתרון ארוך טווח לסוגיה, עד שב-1999 היתה העברית לגוף הראשון במשק שהגיע להסכם משולש עם האוצר והות"ת לפתרון בעיית הפנסיה התקציבית. מאז ועד היום שחקו האוצר והות"ת את ההסכם עד כדי כך שעול הפנסיה

התקציבית מקשה על האוניברסיטה לקיים את ייעודה האמיתי, קרי הוראה ומחקר. האוניברסיטה מקווה כי בעזרת הממשלה תוכל למצוא פתרון אחת ולתמיד לבעיית הפנסיה התקציבית".

חוב גדול לעובדים

גם באוניברסיטת תל אביב ובטכניון המצב חמור. לאוניברסיטת תל אביב חוב אקטוארי של 6.3 מיליארד שקל נכון ל-2011, ובתחייבויות שלה שמוחות עתודות בסך 666 מיליון שקל לתשלום פיצויים, חופשה וימי מחלה לעובדים הפורשים. "הפנסיה התקציבית היא נטל כבד על התקציב השנתי. האוניברסיטה מצפה שהאוצר וות"ת יפעלו למציאת פתרון שיביא להפחתתו", נמסר מתל אביב. החוב האקטוארי של הטכניון ל-2011 מוערך ב-6.3 מיליארד שקל. החוב של אוניברסיטה חיפה נמוך יותר, אך השפעתו על תקציב האוניברסיטה ניכרת. מדובר בחוב של כ-1.3 מיליארד שקל, ותשלומי הפנסיה התקציבית מהווים כ-7% מסך התקציב הרגיל של האוניברסיטה.

החובות שצוינו בדו"ח המבקר היו נמוכים יותר. לפי המבקר, החוב של אוניברסיטת חיפה היה אז (2008) 300 מיליון שקל, בתל אביב - כ-3 מיליארד שקל, בטכניון - כ-2.8 מיליארד שקל ובעברית - 9.2 מיליארד שקל. בבר אילן, במסן ויצמן ובבן גוריון לא היתה נהוגה פנסיה תקציבית, ולכן אין מאוימות על ידי החובות האקטואריים. למרות זאת, בר אילן ובן גוריון צברו חובות לעובדיהן. זאת, מכיוון שעל האוניברסיטאות להפריש בדיעבד סכומים נוספים לקרנות הפנסיה בעקבות השיפור בתנאי השכר של הסגלים הבכירים, בהסכמים שנחתמו עמם בשנה שעברה וב-2008. לבן גוריון חוב אקטוארי של כ-241 מיליון שקל, ולבר אילן חוב המוערך ב-580 מיליון שקל. מבר אילן נמסר: "המדובר בהתחייבויות אקטואריות לכל חברי הסגל. מדי שנה פורשים כמה עשרות ובתקציב משורין הסכום הדרוש לתשלום כל ההתחייבויות להם. בעשר השנים האחרונות הצליחה בר אילן לשמור על תקציב מאוזן. גם תשע"ב הסתיימה באיזון ולתשע"ג הוגש תקציב מאוזן". החוב הכולל של האוניברסיטאות נמצא כיום בשיא, ואולם לא רק תשלומי הפנסיה התקציבית מהעבר מעיבים עליהן, אלא גם הצורך להפריש במקביל את תשלומי הפנסיה הצוברת לסגלים.

"המו"מ להסדרת החובות ירד מהפרק"

ב-2010 החלו מגעים ראשונים בין האוצר להנהלות האוניברסיטאות וארגון הסגל הבכיר, המייצג את חברי הסגל הבכירים בכל האוניברסיטאות, להסדרת החובות האקטואריים. המרצים היו מוכנים לכמה ויתורים על תנאי פרישתם, אך דרשו ערבויות מהמדינה להבטחת הפנסיה שלהם. למרות זאת, המו"מ אף פעם לא החל.

למעשה, למו"מ עם הסגל הבכיר לא תהיה משמעות גדולה על החוב הכולל, מאחר שתנאי הפרישה של אנשי משקפים רק 5%-7% ממנו. למרות זאת, אם היה ניתן להגיע להסכם בשנים שחלפו מגילוי החוב מאז פרשו חברי סגל נוספים, המדינה יכלה לחסוך מאות מיליוני שקלים ואף יותר מכך.

בכל הקשור לחלקו הגדול של החוב, המדינה, פחות או יותר, חסרת אונים. כמעט שלא ניתן לפגוע בתנאי הפנסיה של חברי סגל שפרשו, ואף שבעבר נבחנה האפשרות כי האוצר ייקח על עצמו את האחריות לשלם את תשלומי הפנסיה של העובדים, לא נראה כי הצעה כזאת תעלה שוב בעתיד הקרוב.

"המו"מ להסדרת הסיפור ירד מהפרק", אומר בכיר באוניברסיטאות. "כנראה שאין לו תרומה משמעותית. נראה שהנזק כבר נעשה ושכולם מגלגלים את הכדור הלאה ומחכים לראות מה יקרה בעתיד".

"חלק מהטרגדיה היא לא רק שגילו זאת עכשיו, אלא שחלק מהחוב די קשוח. יש הרבה גמלאים ואנשים על סף פרישה. היכולת לעשות שינוי מרחיק לכת נמוך

מאוד. כמעט שלא ניתן להשפיע על תנאים שמקבלים גמלאי האוניברסיטאות",
מודה בכיר באקדמיה.

לאן נעלמו 900 מיליון שקל

כדי לנסות להדביק את קצב גידול החוב, ומתוך דאגה לעתיד האוניברסיטאות ולפנסיה של עובדיהן, הקצתה ות"ת 930 מיליון שקל ב-94'-2000 לאוניברסיטאות, מכספי משלמי המסים ומכספי האוניברסיטאות (כספי ייעודות). סכומים אלה היו אמורים לשמש את האוניברסיטאות לצורך עמידה בתשלומים העתידיים, ולכן הן התחייבו לא לבצע בכספים שימוש אחר ללא אישור הות"ת. עם זאת, ב-2008 גילה מבקר המדינה כי ות"ת אישרה לחלק מהאוניברסיטאות לבצע שימוש בכספים למטרות אחרות, כמו כיסוי הגירעונות השוטפים. המבקר האשים את ות"ת בנקיטת גישה של "כיבוי שריפות", ואמר כי היא העדיפה "למצוא פתרון לטווח הקצר במקום להגות תוכנית כוללת לפתרון הבעיה לטווח הארוך, ובכך בעצם איפשרה לאוניברסיטאות להמיר גירעון בגירעון. יש לראות בחומרה התנהלות זו של ות"ת".

בכירי ות"ת והאוניברסיטאות טענו אז להגנתן שהגירעונות השוטפים נוצרו כתוצאה מעול תשלומי הפנסיה, וכי לאור שחיקת תקציב האוניברסיטאות בשנים אלה לא היתה ברירה אחרת.

עם זאת, בדיקת TheMarker מגלה כי גם לאחר פרסום דו"ח המבקר ב-2008 המשיכו האוניברסיטאות לעשות שימוש בכספים אלה, וכילו כמעט את כולם. כך למשל, לאוניברסיטת תל אביב לא נותרו כספי ייעודות ולשאר האוניברסיטאות גם כן לא נותרו כספים או רק שיעור מזערי מהסכום המקורי שנותר להן. "בשלב מסוים הבינו שלשים כסף בצד זה לא משהו שיעזור לפתור את הבעיה. עכשיו מבינים ששום דבר לא יעזור. רק התערבות חריגה של האוצר, וזה לא משהו שהאוניברסיטאות יקבלו, ובכל מקרה למדינה אין כוונה ותקציב לעשות זאת כיום", אומר בכיר באקדמיה.

בשנה האחרונה העלתה ות"ת חשש לא רק ממצבם הכספי של האוניברסיטאות בעלות החוב האקטוארי הגדול ביותר, אלא גם ממצבן של אוניברסיטת בר אילן - שהמבקר צפוי לפרסם בקרוב דו"ח על התנהלותה - ושל אוניברסיטת חיפה. בדיון שנערך בוועדה בתחילת השנה הביעו חבריה "דאגה חמורה" ממצבה הכספי של בר אילן ואוניברסיטת חיפה, על רקע בקשתן לעשות שימוש נוסף בכספי הייעודות שלהן לצורך כיסוי הגירעון השוטף.

בר אילן ביקשה למשוך 20 מיליון שקל מכספי הייעודות כדי לכסות את השקעותיה בהקמת בית הספר החדש לרפואה בצפת, וחיפה ביקשה למשוך כ-16 מיליון שקל כדי לכסות את הגירעון שהיה עלול להיווצר בתקציבה השוטף עקב הגדלת פעילותה וקליטת מדענים שחזרו לישראל.

"הישעמתי של אוניברסיטת חיפה על כספים משמעותיים בעלי אופי חד-פעמי לצורך איזון תקציבה בשנים האחרונות מהווה סכנה מבחינת התפתחותה האקדמית ומבחינה יציבותה הכספית", נכתב בהחלטת הות"ת בקשר לבקשה להשתמש בכספי הייעודות.

לגבי בר אילן נכתב: "הוועדה מביעה דאגה חמורה מהמצב התקציבי של האוניברסיטה ומההשלכות על היציבות הפיננסית של המוסד והיכולת האקדמית שלו".

מליאת הות"ת, שאישרה את העברת התקציב, החליטה לבצע בשנים הקרובות עבודת מטה לגבי מצבם הכספי של האוניברסיטאות ולגבש מולן יעדים הכפופים למגבלות התקציביות. משנת הלימודים הנוכחית, נקבע בהחלטה, עליהן לפעול לאיזון תקציבי ללא שימוש בכספי הייעודות.

בכירים באוניברסיטאות ובמערכת ההשכלה הגבוהה מודים שמצבם הכספי של האוניברסיטאות חיפה ובר אילן טוב יחסית לאוניברסיטאות האחרות, אך מניחים

שהות"ת נאלצה להתבטא בחומרה לגבי בקשתן להשתמש בכספים למטרת
אחות מאלה שלהם נעדר, במיוחד לאחר דו"ח המבקר.
